

ผลของการสร้างบรรทัดฐานทางการศึกษาในระบบโรงเรียน

ผ่านเรื่องเล่าของผู้เรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา

Effect of Education Norms in Secondary School

Through Student's Narrative Approach

กฤษฎา ปั่นเอี่ยม*

นพพร จันทรนำชู**

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของการสร้างบรรทัดฐานทางการศึกษา เปิดเผยให้สังคมได้รับรู้ถึงความรุนแรงของอำนาจที่เข้าไปกระทำต่ออัตลักษณ์ของผู้เรียน นอกจากนี้ ยังต้องการให้สังคมได้เห็นถึงเรื่องราวที่ถ่ายทอดจากประสบการณ์ตรงของผู้เรียน รวมไปถึงกระบวนการต่อรองอัตลักษณ์ของผู้เรียนผ่านการวิเคราะห์เรื่องเล่า ผลการศึกษาพบว่า บรรทัดฐานทางการศึกษาที่ปรากฏภายใต้วาทกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาแห่งชาติที่คิดขึ้นมาโดยรัฐบาล ซึ่งเนื้อหาเป็นการแบ่งรายวิชาเรียนออกเป็นกลุ่มวิชาหลักและกลุ่มวิชารอง มีการให้น้ำหนักคะแนนในรายวิชาทั้งสองกลุ่มไม่เท่ากัน อีกทั้งโรงเรียนยังใช้วิธีการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาด้วยการสอบและจัดอันดับผู้เรียนด้วยค่าเกรดเฉลี่ย ปรากฏการณ์เหล่านี้ส่งผลกระทบต่อผู้เรียนโดยตรง ทำให้ผู้เรียนไม่มีแรงจูงใจในการเรียน เกิดความรู้สึกถึงความไม่ยุติธรรม เพราะสังคมให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้เรียนที่มีความถนัดในกลุ่มรายวิชาหลักมากกว่ารายวิชารอง ผู้เรียนถูกแบ่งสถานะออกเป็นกลุ่มผู้เรียนที่เรียนผ่านเกณฑ์และไม่ผ่านเกณฑ์ ทำให้ผู้ปกครองจำนวนมากต้องส่งบุตรหลานไปยังสถาบันเรียนพิเศษเพื่อต้องการจะก้าวข้ามบรรทัดฐานดังกล่าว กระบวนการต่อรองอัตลักษณ์ของผู้เรียนภายใต้บรรทัดฐานและผลกระทบดังกล่าว เป็นไปในสองรูปแบบ คือ 1) การต่อรองอัตลักษณ์สู่ความจำนน ยอมรับความไม่ยุติธรรมและการถูกจัดอันดับชั้น สวมใส่อัตลักษณ์ “เด็กดี” ตามที่สังคมกำหนด 2) การต่อรองอัตลักษณ์ที่เกิดสุนทรียะ จะเกิดขึ้นต่อเมื่อผู้เรียนได้รับโอกาสจากครอบครัว เพื่อนหรือคนใกล้ชิดที่มีความเข้าใจในมายาคติของบรรทัดฐานที่เกิดขึ้นในสังคม

คำสำคัญ: บรรทัดฐานทางการศึกษา, ผู้เรียน, วาทกรรม, เรื่องเล่า

* นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

** รองศาสตราจารย์ ดร.ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Abstract

The purpose of this thesis was to study the effect of education norms, disclosed to society about how “power” violated to student’s identity. Moreover, it revealed the narrative of their experiences direct from students who were victims of education norms in secondary school and included how they negotiated their identity through narrative approach. The study revealed that education norms in secondary school created by implementation of the Basic Education Curriculum (BEC) that divided subjects for a study into two groups, major subjects and minor subjects, these two groups had a different GPA. Moreover, school evaluated their knowledge by an examination and ranking them by GPA. These phenomena affected directly to students, made them have no motivation to study, felt an injustice because people put more focus on students who were good in major subjects than minor subjects. Students were separated their school classes into one who pass the education norms, and one who does not. Parents who wanted their kids to pass the education norms chose the way to send their kids to tutoring school. Students had two ways of negotiating their identity under the education norms. First was negotiating their identity to be a surrender, accepted injustice and social stratification, be a seat and neat student. Second was negotiating their identity with an aesthetic. This would happen when their friends and families understood the education norms.

Keywords: Education Norms, students, Discourse, Narrative Approach

บทนำ

เมื่อปี พ.ศ. 2542 รัฐบาลไทยในขณะนั้นได้มีการปฏิรูปการศึกษาภายในประเทศเพื่อพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมกับนานาชาติ โดยกำหนดพระราชบัญญัติการศึกษาที่ต้องการให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ มีนโยบายคือ ผู้เรียนทุกคนต้องเป็นผู้เรียนที่ “เก่ง ดี และมีสุข” ซึ่งกระแสนโยบายการศึกษาเรียงลำดับตามแนวทางดังกล่าวขยายตัวอย่างรวดเร็ว รัฐบาลได้จัดตั้งหลักสูตรการศึกษาพื้นฐานแกนกลางขึ้นมา บังคับให้ผู้เรียนทุกคนเรียนตามหลักสูตรเหมือนกันทั้งหมด เพื่อเป้าประสงค์ที่ว่า ผู้เรียนทุกคนจะได้เป็นผู้ที่ “เก่ง ดี และมีสุข” เหมือนกัน ซึ่งผู้ปกครองของผู้เรียนส่วนมากเห็นพ้องต้องกัน และปรารถนาที่จะสร้างลูกหลานของตนให้เป็นผู้ที่ “เก่ง ดี และมีสุข” ตามนโยบายดังกล่าว ทว่า ผู้ปกครองส่วนใหญ่นั้นมักให้ความสำคัญกับคำว่า “เก่ง” โดยแนวคิดเรื่องความดีและมีความสุข กลับกลายเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยได้พูดถึง หรือควรส่งเสริมความเก่งก่อน แล้วจึงส่งเสริมความดีและความสุขในภายหลัง เราจึงได้เห็นกระแสผู้เรียนแข่งขันกัน

เรียนและคำนึงถึงการส่งบุตรหลานไปเรียนพิเศษนอกเวลาเพิ่มเติมในตลอดช่วง พ.ศ. 2550-2560 ดังข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชนที่สำรวจพบว่า ประเทศไทยมีกลุ่มโรงเรียนกวดวิชาทั้งหมด 1,983 แห่งอยู่ในกรุงเทพมหานคร 487 แห่ง และต่างจังหวัด 1,496 แห่ง สิ่งที่น่าสนใจคือ ในส่วนของกรุงเทพฯ มีโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 149 แห่ง สังกัดกรุงเทพมหานคร 430 แห่ง และอื่นๆ อีกรวม 686 แห่ง แต่กลับมีโรงเรียนกวดวิชาครบทั้ง 50 เขต จำนวน 487 แห่ง หรือประมาณร้อยละ 71 ของโรงเรียนในกรุงเทพฯ และสถาบันกวดวิชาเหล่านี้ยังคงมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มขึ้นทุกปี (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน, 2559: 64)

นอกจากนี้ คณะกรรมการการวิสามัญได้พิจารณาร่างพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ 2559 ให้กับกระทรวงศึกษาธิการมากที่สุดเป็นจำนวนเงิน 520,132,166,300 บาท หรือประมาณร้อยละ 19.1 ของงบประมาณรวม 2.7 ล้านล้านบาท ซึ่งงบประมาณที่กระทรวงศึกษาธิการได้รับในปี 2559 นี้ สูงกว่าปีที่ผ่านมาเกือบ 2 หมื่นล้านบาท (คณะกรรมการการสมานิติบัญญัติแห่งชาติ, 2559) แต่จากการรวบรวมข้อมูลคุณภาพหรือผลลัพธ์ทางการศึกษาที่สะท้อนออกมา ถ้าเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ที่ลงทุนด้วยจำนวนเงินในปริมาณใกล้เคียงกับประเทศไทย อย่างเช่นประเทศสิงคโปร์ จะพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาระหว่างไทยกับสิงคโปร์ยังใกล้เคียงกันอยู่มาก จากผลการจัดอันดับความสามารถในการแข่งขันด้านการศึกษา ที่จัดโดยสถาบันเพื่อการพัฒนาการจัดการ หรือ IMD (Institute for Management Development, 2016: 5) พบว่า ตั้งแต่ปี 2548-2559 ประเทศไทยอยู่ในลำดับ 40 กว่า รั้งท้ายมาโดยตลอด หรือติด 1 ใน 14 ประเทศสุดท้ายทุกปี จากทั้งหมดประมาณ 55 - 61 ประเทศ ในขณะที่ประเทศสิงคโปร์อยู่ในอันดับที่ 10 ต้นๆ เท่านั้น

มีงานวิจัยเชิงปริมาณจำนวนมากเปิดเผยว่าได้รับทุนและการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ให้ศึกษาสภาพและปัญหาในการบริหารและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถานศึกษาของประเทศไทย เพื่อเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ธีระ รุญเจริญ, 2545: 30) ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวเป็นการศึกษาสภาพของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในภาพรวม แต่ไม่ได้มองปัญหาและผลกระทบของปัญหาผ่านตัวของผู้เรียนโดยตรง ซึ่งอาจทำให้ไม่ได้สะท้อนสาเหตุของปัญหาและไม่สามารถแก้ไขปัญหาทางการศึกษาได้อย่างตรงประเด็น ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงต้องการที่จะศึกษาปัญหาดังกล่าวในอีกมุมมองที่แตกต่างคือการวิจัยเชิงคุณภาพทางการศึกษาแบบแนวทางผ่านเรื่องเล่า (Narrative Approach) เพราะเรื่องเล่าของผู้เรียนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากปรากฏการณ์นี้ ผู้วิจัยไม่ได้ต้องการมุ่งเพียงเก็บเป็นตัวเลขสถิติมาวิเคราะห์เท่านั้น แต่ผู้วิจัยจะทำการวิจัยผ่านแนวคิดทางปรัชญาในช่วงหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ในเรื่องวาทกรรม (Discourse) ของ มิเชล ฟูโกต์ (Foucault, 1970: 48) และ การศึกษาผ่านเรื่องเล่ามาเป็นฐานของแนวทางในการศึกษา โดยใช้วาทกรรมเป็นแนวทางการศึกษาในด้านกระบวนการครอบงำความคิด และความพยายามที่จะกำหนดนิยามสิ่งต่างๆ จากนั้นจะใช้การศึกษาผ่านเรื่องเล่าวิพากษ์พร้อมกับตั้งคำถามต่อปรากฏการณ์นั้น เพื่อกระตุ้นให้สังคมตื่นตัวกับปัญหาที่เกิดขึ้น

ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การศึกษาผลของการสร้างบรรทัดฐานทางการศึกษาในระบบโรงเรียนผ่านแนวทางการศึกษาแบบเรื่องเล่านี้เอง จะช่วยให้สังคมได้มุมมองใหม่ที่ต่างจากเดิม ทำให้สังคมได้รับรู้ถึงปัญหานี้ในอีกแง่มุมหนึ่ง ผ่านเรื่องเล่าจากตัวผู้ถูกระทำโดยตรง ผู้วิจัยมีความคาดหวังว่า งานวิจัยชิ้นนี้จะช่วยเปลี่ยนมุมมองของคนในสังคมที่มีต่อการศึกษา มองเห็นปัญหาการศึกษาในมุมที่แตกต่างออกไป เพื่อให้มีการพัฒนาคุณภาพการศึกษาที่เป็นการศึกษาสำหรับการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาและผลของการสร้างบรรทัดฐานทางการศึกษาในฐานะที่เป็นวาทกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีต่อผู้เรียน
2. เพื่อศึกษากระบวนการต่อรองอัตลักษณ์ของผู้เรียนภายใต้บรรทัดฐานทางการศึกษาของวาทกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาผลของบรรทัดฐานในฐานะที่เป็นวาทกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีต่อผู้เรียน โดยใช้การวิเคราะห์เอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 3 กลุ่ม ได้แก่

1. ผู้เรียนที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6
2. ผู้ปกครองของผู้เรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6
3. ครูและผู้บริหารที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6

โดยเลือกให้ครอบคลุมทั้ง ครูผู้สอน ผู้ปกครอง และตัวผู้เรียนของผู้เรียนกลุ่มทั้งที่เรียนผ่านเกณฑ์และไม่ผ่านเกณฑ์การศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งหมดต้องเป็นผู้ที่เต็มใจในการให้ข้อมูล อันจะช่วยเปิดมุมมองด้านการสร้างความหมายของบรรทัดฐานทางการศึกษา มีความสามารถในการทบทวนประสบการณ์อันเป็นจุดวิกฤตในชีวิตเพื่อเข้าถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น และมีความสามารถในการอธิบายกระบวนการจําแนก ต่อกับวาทกรรมบรรทัดฐานทางการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ โดยผู้วิจัยจะเข้าไปเป็นผู้รับฟังเรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิตของพวกเขา เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่กำหนดไว้ในข้างต้น

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษากระบวนการต่อรองอัตลักษณ์ของผู้เรียนภายใต้บรรทัดฐานทางการศึกษาของวาทกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยนำผลการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้เรียนที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ไปวิเคราะห์ข้อมูลผ่านแนวทางการศึกษาแบบเรื่องเล่า เพื่อหาข้อสรุปและเขียนรายงานผลการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลตามคุณสมบัติที่กำหนดไว้ ซึ่งการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยใช้แนวประเด็นคำถามหลักที่สร้างไว้ เก็บข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับภูมิหลังของผู้เรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา ในเรื่อง เพศ อายุ ระดับการศึกษา ผลการเรียนของผู้เรียน และแนวประเด็นคำถามเกี่ยวกับผลกระทบจากการสร้างบรรทัดฐานทางการศึกษาและการต่อรองอัตลักษณ์ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลต้องอาศัยความจำกับเหตุการณ์ในอดีตเพื่อให้ครอบคลุมกับประเด็นพฤติกรรมที่ผู้วิจัยศึกษา นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใช้การสังเกตระหว่างการสัมภาษณ์ รวมทั้งใช้เครื่องบันทึกเสียงเก็บรายละเอียดทั้งบริบทสิ่งแวดล้อม พฤติกรรม กิจกรรม เหตุการณ์ คำพูดจากการได้ยิน และสัมภาษณ์เพื่อเป็นการตรวจสอบความน่าเชื่อถือ จากนั้นนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกมารวบรวมจัดระบบให้เป็นหมวดหมู่ตามประเด็นหลักในการศึกษา สถานที่ที่ใช้ในการสัมภาษณ์และระยะเวลาในการสัมภาษณ์ขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้ให้สัมภาษณ์ ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์นัด วัน เวลา สถานที่ที่สะดวกในการให้ข้อมูลกับผู้วิจัย โดยส่วนใหญ่สถานที่ที่เก็บข้อมูลเป็นที่โรงเรียนของผู้เรียน ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลแต่ละครั้งใช้เวลาสัมภาษณ์ประมาณ 60-120 นาที จนกว่าผู้วิจัยจะได้ข้อมูลที่ครอบคลุมตามประเด็นที่ศึกษาเป็นหลัก และจะหยุดการสัมภาษณ์เมื่อข้อมูลมีความครบถ้วนหรือถึงจุดอิ่มตัว (Saturation Data) โดยพบว่าข้อมูลที่ได้เริ่มซ้ำกับข้อมูลเดิม ไม่มีข้อมูลใหม่ที่เพิ่มเติมจากข้อมูลเดิมที่เก็บรวบรวมได้ ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ข้อมูลหรือถึงจุดอิ่มตัวเมื่อได้จำนวนผู้ให้ข้อมูล 19 ราย

ทั้งนี้ การสนทนาที่เกิดขึ้นในการวิจัยเป็นไปโดยมีจุดประสงค์เพื่อเผยให้เห็นที่มาและการให้ความหมายของบรรทัดฐานทางการศึกษา เพื่อศึกษาว่าวาทกรรมนั้นดำรงสถานะเป็นความจริงอยู่ในสังคมได้อย่างไร มีผลกระทบอย่างไรต่อผู้เรียนบ้าง โดยจะวิเคราะห์หัวข้อต่างๆ ผ่านเรื่องเล่าซึ่งมีฐานะเป็นแหล่งผลิตวาทกรรมเพื่อหากฎเกณฑ์ที่อยู่เบื้องลึกของวาทกรรมอันจะนำไปสู่การขุดคุ้ยให้เห็นถึงการทำงานของอำนาจซึ่งแทรกตัวเข้าไปจัดกระทำต่อความหมายของบรรทัดฐานทางการศึกษาในผู้เรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา จนทำให้กลุ่มบุคคลเหล่านี้ต้องกลายเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาของสังคม และมักถูกยกขึ้นมาเป็นกลุ่มที่นำมาซึ่งปัญหาทางสังคมในหลายกรณี

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์เอกสาร มีเกณฑ์สำคัญประกอบด้วย 1) เอกสารให้ข้อมูลจริง 2) มีความถูกต้อง น่าเชื่อถือ 3) เป็นตัวแทนเอกสารประเภทเดียวกันได้ และ 4) มีความหมายชัดเจนเข้าใจง่าย (Scott, 1990: 1-2)

2. การวิเคราะห์บทสัมภาษณ์ผ่านแนวทางการศึกษาแบบเรื่องเล่า ทำโดยการจับเหตุการณ์วิกฤต (Critical Events) ที่อยู่ในเรื่องราวต่างๆ ของประสบการณ์ในเรื่องเล่า ให้รายละเอียดของสถานที่ เวลา

ลักษณะต่างๆ ที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถระบุเหตุการณ์วิกฤตได้ ความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์วิกฤตที่เกิดขึ้นจะช่วยให้บุคคลปรับตัวและเคลื่อนไปสู่การนำเหตุการณ์สำคัญของชีวิตมาต่อร่องอัตลักษณ์ของบุคคล การใช้เหตุการณ์เหล่านี้จะเป็นจุดรวมความสนใจหลักของการวิจัยช่วยให้ผู้วิจัยสามารถกำหนดประเด็นหลักในการวิเคราะห์ได้ (Event-driving Approach) โดยการเข้าถึงเรื่องเล่าของเรื่องราวที่ผู้เล่าเรื่องต้องการนำเสนออาจทำได้ 2 แบบ คือ

2.1 การนำเรื่องเล่ามาวิเคราะห์ (Analysis of Narrative) คือการใช้ข้อมูลจากเรื่องเล่าของเรื่องราวหลายๆ เรื่องที่เกิดขึ้นกับบุคคลมาสร้างเป็นมโนทัศน์ต่างๆ และเชื่อมโยงมโนทัศน์เข้าด้วยกันตามประเด็นของเรื่องที่กำลังศึกษาเพื่อสร้างทฤษฎีใช้ในกรณีที่ผู้เล่าถ่ายทอดประสบการณ์ได้ชัดเจนและจับประเด็นได้

2.2 การวิเคราะห์เพื่อสร้างเรื่องเล่า (Narrative Analysis) หรือการสร้างเรื่องราวจากข้อมูล (The Configuration of Data) ใช้ในกรณีที่ไม่สามารถจับประเด็นหรือเชื่อมโยงประเด็นจากผู้เล่าได้ โดยผู้วิจัยจะนำองค์ประกอบหรือส่วนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับบุคคลมาตีความ เพื่อสร้างเป็นเรื่องเล่าแทนการแยกเรื่องราวออกเป็นส่วนๆ เพื่อนำเสนอในลักษณะของประเด็นที่เป็นจุดสนใจของการวิจัย

ผลการวิจัย จำแนกตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อศึกษาผลของการสร้างบรรทัดฐานทางการศึกษาในฐานะที่เป็นวาทกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีต่อผู้เรียน

1.1 รัฐ: จุดเริ่มต้นของการสร้างบรรทัดฐานทางการศึกษา

หลังจากการเปิดประเทศในยุคสมัยของรัชกาลที่ 4 ช่วงที่สยามกระทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับฝรั่งเศส การให้ความสำคัญกับการศึกษาเริ่มขยายบทบาทมาเป็นนโยบายหลักในการพัฒนารัฐสยาม ภาพของคำว่า “การศึกษา” ชัดเจนขึ้นมากในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงมีพระราชดำริให้ปรับเปลี่ยนวัดเป็นโรงเรียนเพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาให้ทั่วถึง อีกทั้งยังตั้งกระทรวงธรรมการขึ้นมาดูแล ซึ่งภายหลังก็ได้ปรับเปลี่ยนเป็นกระทรวงศึกษาธิการจนถึงปัจจุบัน โดยเป้าประสงค์แรกของกระทรวงธรรมการคือการทำให้คนทั่วราชอาณาจักรสยามได้เรียนรู้ภาษาไทยที่เป็นภาษาราชการสำหรับใช้เป็นต้นแบบในการสื่อสารและการเรียนการสอน ทำให้เราสามารถกล่าวได้ว่ากระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการนั้น เป็นกระทรวงที่ตั้งขึ้นเพื่อสร้างอำนาจรัฐ (State) อย่างแท้จริง

หลังจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติได้ตราขึ้น วาทกรรมและบรรทัดฐานทางการศึกษาก็ได้ถูกสร้างขึ้นเช่นเดียวกัน กระบวนการผลิตอัตลักษณ์และการให้ความหมาย บังเกิดขึ้นกับบุคคลทุกระดับชั้นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎี ภาควิชาการทางวาทกรรมของ พูโกต์ ที่ได้อธิบายว่า ความรู้

หรือบรรทัดฐานต่างๆ ล้วนมาจากสถาบันที่ถูกจัดระเบียบอย่างเคร่งครัด (ในกรณีนี้คือรัฐและสถานศึกษา) ที่ทำหน้าที่ในการปฏิบัติหรือจัดการกับความแตกต่าง สถาบันเหล่านี้ คือ การแสดงออกของอำนาจทางการเมือง Foucault ถือว่า “อำนาจสร้างความชอบธรรม” (Might Makes Right) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ “ความรู้ คือ อำนาจ” (Knowledge is Power) โดยอาจกล่าวได้ว่า เป็นความพยายามของคนกลุ่มน้อยในสังคมที่มีอำนาจ (เช่น นักการเมือง นักวิชาการ) ซึ่งสามารถที่จะไปกำหนดหรือยึดเหนี่ยวความคิดของตนเกี่ยวกับความถูกต้อง ชอบธรรมหรือความจริง ที่อาจเรียกว่าเป็นความคิดหลัก (Grand Narrative) ให้กับคนกลุ่มใหญ่ยอมรับได้

1.2 หลักสูตรการศึกษาแกนกลาง: การสร้างชาติผ่านมาตรฐานทางการศึกษา

เมื่อผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล คำถามแรกๆ ที่ผู้วิจัยมักจะถามผู้ให้ข้อมูลก่อนเป็นอันดับแรกก็คือ ความตระหนักรู้ถึงการมีอยู่และความคิดเห็นต่อหลักสูตรการศึกษาแกนกลาง เพื่อเป็นการวัดว่า ผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนมีศักยภาพในการให้ข้อมูลมากน้อยเพียงใด สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ผู้ให้ข้อมูลทุกคนต่างก็ตระหนักรู้ถึงการมีอยู่ของหลักสูตรการศึกษาแกนกลางที่กำลังใช้ในปัจจุบัน และที่น่าตกใจยิ่งไปกว่านั้น ผู้ให้ข้อมูลทุกคนต่างก็รู้ว่า ตัวผู้เรียน ผู้ปกครอง หรือแม้กระทั่งครูผู้สอนเอง ต่างก็ไม่ได้มีส่วนร่วมในการออกแบบ แสดงทัศนะหรือแสดงความคิดเห็นต่อตัวหลักสูตรเลยแม้แต่น้อย แต่ตัวเองนั้นต้องปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และสถานภาพในสังคมที่ตนดำรงอยู่ สวมอัตลักษณ์ผู้เรียนที่ดีตามหลักสูตรกำหนดขึ้นมาโดยไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

“หลักสูตรนี้มีบางวิชาที่ไม่ได้ใช้งานจริง เช่น วิชาการงานพื้นฐานอาชีพ เรียนไปทำไมการหุงข้าวด้วยเตาถ่านในเมื่อทุกวันนี้ใช้หม้อหุงข้าวไฟฟ้ากันหมดแล้ว ส่วนวิทยาศาสตร์ก็ให้เรียนหลากหลายสาขาวิชามากเกินไป ในเมื่อเราอยากเป็นนักเคมี เราควรเรียนเคมีอย่างเดียวไม่ใช่หรือ ทำไมเราต้องเรียนทั้งฟิสิกส์เคมีชีวเคมีด้วย เราารู้ว่ามันเรียนมากเกินไป ใช้เวลาเรียนมากเกินไป หลักสูตรฝึกให้เด็กจำมากกว่าเข้าใจ เปลืองเงินเปลืองสมอง เครียด เรียนมากมายก็ได้พัก ไม่มีเวลาศึกษาเรื่องที่เราน่าสนใจจริงๆ พวกเราทำอะไรไม่ได้ก็ได้แต่เรียนไปประเทศไทยมันเป็นอย่างนี้นานแล้ว หนูพูดอะไรมาไม่ได้ ที่ทำได้บางทีคือร้องไห้ หนีๆไป ทำใจรอว่าจะมีความหวัง”

ณัฐ หนึ่งในผู้เรียนห้องเรียนตามหลักสูตรสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.) ระดับชั้นมัธยมศึกษา เล่าให้ผู้วิจัยฟังด้วยความอัดอั้นตันใจ ไม่ใช่แค่ ณัฐ คนเดียวเท่านั้น เพื่อนของเธอในห้องเรียนเดียวกันเล่าให้ผู้วิจัยฟังในทำนองคล้ายๆ กันว่า ทุกวันนี้เรียนไปเพราะความจำยอม ไม่มีสิทธิอภิปรายหรือแสดงความคิดเห็น หรือถึงแม้ว่ามีโอกาสได้พูด ทุกคนต่างรู้ดีว่า “พูดไปก็เท่านั้น มันเปลี่ยนแปลงอะไรไม่ได้” เพราะอำนาจในการเปลี่ยนแปลงไม่ได้อยู่ในมือของพวกเขาตั้งแต่ต้น ร้อยละร้อยของผู้เรียนในห้องเรียนแบบนี้ ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยตรงกันหมดทุกคนว่า ทุกวันนี้มาโรงเรียนเพื่อพ่อแม่มากกว่ามาเพื่อหาความรู้เพิ่มเติมให้กับตนเองหรือมาทำในสิ่งที่ตนเองชอบ

เมื่อการอดทน ทำใจ ถูกทำให้กลายเป็นสภาวะที่มนุษย์ “จำยอม” ต้องทนอยู่ ต้องถูกลดคุณค่าของตนเองลงไป ถูกบังคับให้สิทธิของตนเสมือนเป็นของของผู้อื่น ไม่มีอิสระในการดำรงชีวิต เกิดการสร้างข้อสรุปเหมารวมว่า “การจำยอม” เป็นเพียงหนทางเดียวของผู้เรียนที่จะต้องกระทำ ปากฏการณ์เช่นนี้ไม่อาจถูก

ละเลยปล่อยผ่าน เพราะถ้าหากมนุษย์จะละทิ้งมุมมองมาตรฐานและหันมาให้ความสำคัญกับการอดทนจ่ายอม การกระทำดังกล่าวนี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากการเลือกอย่างแน่อน แต่เกิดขึ้นจากความเคยชินที่ถูกสังคมใช้ค่านิยม และกฎเกณฑ์บรรทัดฐานเข้ามาตัดสินมนุษย์ด้วยกันเอง ผลลัพธ์ของปรากฏการณ์นี้ทำให้ใครหลายคนได้รับความทุกข์ทรมานเกินกว่าที่เราจะคาดถึง

“หลักสูตรการศึกษาแกนกลางเป็นหลักสูตรที่ไม่ยังเหมาะสม เป็นหลักสูตรที่หวังผลแต่คะแนนแต่ไม่ได้วัดจิตใจของเด็ก สนใจให้คุณค่ากันแต่คณิตวิทย์ ไม่ให้คุณค่ากับศิลปะดนตรี ดูจากค่าน้ำหนักจำนวนหน่วยกิตและเวลาเรียนก็แล้ว เราเคยสูญเสียความเชื่อมั่นในการเรียนไปเลยช่วงหนึ่ง เพราะว่าเราไม่เก่งวิชาเลข ซึ่งไม่เก่งเลขวิชาเดียว เราก็ถูกตีตราจากสังคมแล้วว่าเป็นคนโง่ คืออะไร ทำไมทุกคนให้ความสนใจ ให้ความสำคัญ แต่กับวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ซึ่งเรารู้ว่ามันไม่แฟร์”

ภาพสะท้อนความเจ็บปวดจ่ายอมของเอน ทำให้เราเข้าใจได้ว่า เราไม่อาจตัดสินคุณค่าความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นตามบรรทัดฐานที่มนุษย์ด้วยกันเองเป็นผู้สร้างขึ้นได้ทั้งหมด การถูกทำให้อยู่ภายใต้กรอบประการเดียว เป็นการลดคุณค่าของมนุษย์ลงไปผิดเพี้ยนเกินมาตรฐานที่สังคมยังมองไม่เห็น ภาวะจ่ายอมและรู้สึกด้อยค่าของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากภาคปฏิบัติทางวาทกรรมของบรรทัดฐานทางการศึกษานั้นหมายความว่า ยังมีผู้เรียนอีกหลายร้อยหลายพันคนต้องตกเป็นเหยื่อให้กับการกระทำของอำนาจ มีชีวิตอยู่เพื่ออดทนจ่ายอม

1.3 ผลกระทบจากการสอบและเกรดเฉลี่ย: เกณฑ์ที่ไม่ยุติธรรมแต่ได้มาตรฐาน

หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ใช้ผลการเรียนเฉลี่ยเป็นตัววัดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา และด้วยเกณฑ์การสอบและคิดผลการเรียนเฉลี่ยนี้เอง นอกจากจะทำให้ความรู้สึกด้อยค่าของผู้เรียนถูกตอกย้ำให้ชัดเจนยิ่งขึ้นแล้ว “ความไม่ยุติธรรม” ยังปรากฏตัวออกมาซ้อนทับกับความรู้สึกด้อยค่าอีกด้วย การสอบและการคิดเกรดเฉลี่ยเป็นวิธีการที่รัฐบาลกำหนดขึ้น เพื่อใช้วิธีการทางสถิติมาวัดว่าใครเป็นผู้เรียนที่ได้มาตรฐานตามหลักสูตรการศึกษาแกนกลาง และแน่นอนว่า เมื่อมีกลุ่มผู้เรียนที่ผ่านเกณฑ์ ก็ต้องมีกลุ่มผู้เรียนที่ไม่ผ่านเกณฑ์ จากที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ ผู้เรียนหลายคนก็ให้ข้อมูลตรงกันว่า วิธีการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาด้วยวิธีนี้มันส่งผลกระทบในเชิงลบมากกว่า เชิงบวกหลายอย่าง

“คนเรารู้ว่ามันจะเก่งไม่เก่งไม่ควรจะวัดกันที่คะแนนหรือเกรดเฉลี่ย น่าจะวัดกันที่ความสามารถมากกว่า เรื่องนี้กระทบกับเรามาก โดยเฉพาะวิชาที่เราไม่ถนัด แต่หน่วยกิตมันดันเยอะ มันฉุดให้เกรดเฉลี่ยของเราตก เรารู้สึกว่ามันไม่แฟร์กับเรา เราต้องพยายามเรียนในวิชาที่เราไม่ชอบ เราเสี่ยงมันไม่ได้ เราต้องทนเรียนอย่างเดียว การตัดเกรดเฉลี่ยมันเป็นการวัดผลรูปแบบหนึ่งที่เราไม่โอเค มันยังไม่ครอบคลุมครบทุกด้าน วิชาศิลปะและวิชาคณิตศาสตร์ สองวิชานี้มีวิธีการเรียนที่ต่างกัน แต่เขาเอาใช้เกณฑ์นี้เกณฑ์เดียวมาใช้วัด เรารู้ว่ามันไม่แฟร์ ที่ซ้ำร้าย เกรดเฉลี่ยพวกนี้คนในสังคมดันเอามาใช้แบ่งอีกว่า คนนี้โง่ คนนี้ฉลาด ซึ่งความเป็นจริงมันไม่ใช่ คนที่ตอบถูกคือคนเก่ง มันใช่หรือ คนที่ผิดพลาดคือคนโง่ มันใช่หรือ เรื่องนี้ส่งผลกระทบกับเราคือ เราต้องพยายามอึดตัวเอง พยายามขยัน พยายามทำให้มากขึ้น เพราะวิชาที่เราเกลียดมันดันมีหน่วยกิตเยอะซึ่งจะ

คุณค่าของเราลงอย่างมาก ถ้าว่าเราเหนื่อยไหม เราก็พยายามที่จะเรียนรู้จากมัน เรียนรู้ว่าคุณค่าเหนื่อยมันเป็นอย่างนี้เองนะ”

ความอยุติธรรมที่ผู้เรียนรู้สึก มักจะมาพร้อมกับความคับแค้นใจ ซึ่งแต่ละคนต่างก็รู้ว่า ตนเองนั้นถูกเอาเปรียบจากระบบการศึกษา และถูกภาคปฏิบัติทางวาทกรรมจัดอยู่ในกลุ่มผู้ที่ต้องพยายามอย่างมากถึงจะผ่านเกณฑ์นี้ไปได้ ไม่ว่ากฎเกณฑ์ดังกล่าวจะถูกสร้างขึ้นมาจากเจตนาอย่างไร แต่การตีความของสังคมต่อกฎเกณฑ์ที่ถูกสร้างขึ้นนั้น กลับแบ่งแยกให้คุณค่าและความยุติธรรมไม่อาจจะเกิดขึ้นได้เลย

1.4 ผลกระทบจากการแข่งขันเรียน: ไม่มีใครอยากเป็นผู้แพ้

การศึกษาหลักในระบบโรงเรียน ใช้ข้อมูลเชิงสถิติเป็นตัววัดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาเพื่อให้ง่ายและสะดวกต่อการคำนวณข้อมูลที่มีประชากรและตัวแปรจำนวนมาก แต่การใช้ข้อมูลเชิงปริมาณมาจำแนกกระตือรือร้นเป็นตัวเลขนั้น ไม่ได้จัดอันดับเพียงแค่ค่าสถิติเรื่องผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของผู้เรียนเท่านั้น แต่มีผลกระทบไปถึงการจัดลำดับชั้นทางสังคมภายในโรงเรียนอีกด้วย

“มีจริงๆนะ เรื่องที่ให้ได้ก็แข่งขันกัน ผู้ปกครองด้วยกันนี่แหละเป็นตัวผลักดันเยอะมาก ส่วนตัวแม่เองไม่ชอบและไม่สนับสนุนให้ลูกเป็นแบบนั้น แต่พ่อแม่ในห้องเรียนลูกบางคนมองว่า การแข่งขันเป็นเรื่องจำเป็น เขาทำเพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้ลูกมีความ Active ส่วนตัวเรามองว่าเรื่องแบบนี้มันเริ่มฝังมาตั้งแต่เด็กๆ ก่อนลูกยังไม่เข้าโรงเรียนเลย เช่น ถ้ากินข้าวหมดก่อนชนะเลิชนะ ซึ่งเรารู้ว่า สอนลูกแบบนี้มันไม่โอเค”

แม่นิด เป็นผู้ปกครองของเด็กผู้เรียนชั้นประถมศึกษาโรงเรียนเอกชนแห่งหนึ่ง เธอเล่าให้ฟังว่ามีญาติพี่น้องของเธอหลายคนที่ยึดแบบนี้ สอนแบบนี้ และพอเห็นว่าลูกหลานของตนเองสอบได้คะแนนดีอยู่อันดับต้นๆ ก็จะมีภาคภูมิใจ และเอาลูกหลานตัวเองไปวัดไปเปรียบเทียบกับญาติพี่น้องคนอื่นๆ เก๊ท เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ตนก็เคยมีประสบการณ์ที่พ่อแม่เอาเกรดเฉลี่ยของตนเองไปเทียบกับผู้เรียนคนอื่นๆ

“เราก็สงสัยนะว่าจะเอาเราไปเปรียบเทียบกับคนอื่นทำไม เราก็มีน้อยใจบ้าง จริงๆแล้วเราไม่ได้อยากแข่งขันเรียนหรอก แต่เบื้องหลังก็คือพ่อแม่ พ่อแม่บงการเราอยู่ พวกเขาเปรียบเทียบคะแนนเรากับลูกคนอื่น ที่โหดกว่าก็คือ พวกการแข่งขันวิชาการต่างๆเนี่ย มันทำให้เรากดดันตัวเอง พ่อแม่ก็ยึดเย็ดให้เราไปสอบ ไปแข่งกับคนอื่น ทีนี้พอเราคาดหวังมากแล้วผลลัพธ์มันไม่ได้อย่างที่เรต้องการ เราก็ผิดหวัง พ่อแม่ก็ผิดหวัง เราทำอะไรไม่ได้ ได้แต่ก้มหน้ารับ เก็บเงียบ ไประบายออกเงียบๆคนเดียว”

การที่ถูกจับจ้องพฤติกรรมทางการศึกษามากเกินไป ส่งผลต่อความรู้สึกผู้เรียนเป็นอย่างมาก ในแง่ของการจัดระเบียบทางสังคม ผู้เรียนที่ถูกจับจ้องนั้นรู้สึกว่าตัวเอง “บกพร่อง” และต้องแบกรับความกดดันไว้มากกว่าผู้เรียนอื่นๆที่มีคะแนนในระดับต้นๆ สิ่งที่ผู้เรียนมักถูกตั้งคำถามจากพ่อแม่ก็คือ “ทำไมไม่ทำให้ได้อย่างลูกคนอื่น” มากกว่าที่จะถามว่า “ลูกได้เรียนรู้อะไรบ้าง” ยิ่งไปกว่านั้น ความบกพร่องนี้ถูกอธิบายให้มีนัยที่แตกต่างจากความผิดปกติทางร่างกาย เพราะภายใต้ความหมายใหม่ของคำว่าบกพร่องที่ถูกสร้างขึ้นนี้เกิดจากสภาพเงื่อนไขมากกว่าเรื่องของพฤติกรรม แม้ว่าผู้เรียนจะตั้งใจพยายามศึกษาหาวิชาความรู้สักเพียงใด แต่ถ้า

เมื่อความกดดันเราไม่เหมือนกัน พอเพื่อนบอกว่าใช้ชีเราเรียนเก่งอยู่แล้ว เราจะรู้สึกเลยว่า ใจความคิดที่คนอื่นมองเราแบบนี้ มันทำให้เรากระอักกระอ่วน เราเลยไม่อยากพูดกับใครเรื่องเรียนเลย...”

เซนเรียนจบชั้นมัธยมปีที่ 1 แล้วและกำลังจะขึ้นระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 แม้ว่าผลการเรียนของเขาจะอยู่ในระดับที่สูงถ้าเทียบกับผู้เรียนห้องอื่นๆ แต่เมื่อมาเทียบกับเพื่อนในชั้นเรียนในห้องเรียนพิเศษวิทย์คณิตด้วยกันแล้ว เขากลับอยู่เพียงอันดับกลางๆเท่านั้น เซนถูกปลูกฝังให้เชื่อว่า การสอบได้ที่หนึ่งจะทำให้เขามีทางเลือกในอนาคตที่เพิ่มขึ้น แต่ขณะเดียวกัน เขาก็รู้ดีอยู่แก่ใจว่า การเป็นอันดับที่หนึ่งไม่ได้การันตีว่า จะทำให้เขาสามารถประสบความสำเร็จในชีวิตได้มากกว่าคนอื่นๆในอนาคต ความขัดแย้งในใจของเขานี้เองทำให้เขาต้องล้มกลับมาสวมใส่สัญลักษณ์ของนักเรียนดีตามระบบการศึกษาเหมือนที่ผู้เรียนคนอื่นๆในห้องเรียนพิเศษนี้เคยประสบมา ในเวลานั้นเซนจึงได้แต่ครุ่นคิดอยู่ในใจเพียงลำพัง “จะเรียนให้ได้คะแนนดีทุกอย่างในทุกรายวิชา” “จะทำอะไรให้เข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างที่ครูสอน” “จะเรียนโดยไม่เหนื่อยไม่ท้อได้อย่างไร” และที่สำคัญ “จะต้องปรับตัวกับการเรียนแบบนี้ให้ได้อย่างไร” ทุกคำถามที่เกิดขึ้นไม่ใช่อุปสรรคที่เซนจะผ่านพ้นไปได้ง่ายตาย อาจเป็นเพราะโลกของเด็กไม่ได้ถูกสร้างให้มีเงื่อนไขมากมายนัก

เซนรู้สึกเหนื่อยและท้อกับการที่ต้องต่อสู้กับความคิดของสังคมที่มีต่อผู้เรียน จนบางครั้งเขาก็เคยตั้งคำถามกับตัวเองว่า สังคมของเราเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาจริงๆหรือเปล่า หรือเป็นเพียงสังคมที่ยึดยึดความรู้อยู่ แต่ไม่ได้สนใจให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนเลยจริงๆ ไม่ว่าจะคำตอบที่ได้รับจะเป็นเช่นใด เซนก็ไม่เคยคิดที่จะยอมแพ้ เพราะเขารู้ดีว่าความสำเร็จที่ใครหลายคนต่างพากันยกย่องชื่นชมจนเกินเหตุ นั้น ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะตัวเขาเก่งเหนือใคร แต่เกิดขึ้นเพราะผู้คนที่อยู่ล้อมรอบเขา ไม่ว่าจะเป็น ครอบครัว เพื่อน อาจารย์ แต่คนที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน พวกเขาล้วนแต่ไม่เข้าใจในความแตกต่างหลากหลาย และไม่มีพื้นที่แห่งความเสมอภาคเพื่อเอื้อให้เกิดการสร้างตัวตนของเซนได้ตามใจปรารถนา แต่เซนก็ยังเชื่อมั่นว่า เมื่อใดก็ตามที่ความคิดของสังคมเปิดกว้างขึ้น ตัวเขาและผู้เรียนคนอื่นๆ จะสามารถประสบความสำเร็จในการสร้างตัวตนของตนเองได้ดีกว่านี้

เซนในเวลานี้แค่เพียงต้องการใครสักคนที่จะเข้าใจว่า ความสุขของคนๆหนึ่ง อาจจะไม่เกิดขึ้นจากการที่ได้สวมใส่สถานะซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของสังคม แต่ความสุขของใครหลายคน อาจเกิดขึ้นจากการที่คนๆนั้นมีพื้นที่ที่แสดงตัวตนได้ตามใจปรารถนา ได้แสดงออกอัตลักษณ์ของตนอย่างเสมอภาคและมีความสุข เพียงเท่านั้น การดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ก็จะเป็นไปอย่างมีสุนทรียะที่เกินพอ ทุกวันนี้เซนก็ยังคงมุ่งมั่นตั้งใจเรียนอย่างหนัก แม้ว่า สิ่งที่เขาทำอาจเป็นเพียงส่วนเล็กๆ หรือเป็นเพียงเรื่องธรรมดาในสายตาของคนทั่วไป แต่มันก็เป็นสิ่งที่มีความหมายซึ่งทำให้เราฉุกคิดถึงความเป็นมนุษย์ของใครอีกหลายคนที่ได้ถูกกระทำแบบเดียวกัน トラบใดที่ความคิดของคนในสังคมยังคงเชื่อว่า “คนเรียนดีเป็นคนชั้นหนึ่ง” หรือ “เรียนได้เกรดไม่ดีก็ไม่มีโอกาสในสังคม” เซนก็ยังคงได้แต่ตั้งคำถามกับตนเองต่อไปว่า อีกนานแค่ไหนที่สภาพการอดทนจำยอมนี้จะสิ้นสุดลง

2.2 ครอบครัวกับการต่อรองอัตลักษณ์ที่เกิดสุนทรียะ

ไม่ว่าผู้เรียนทุกคนจะต้องพบเจอแต่ชะตากรรมที่ต้องจำยอมต่อวาทกรรมการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า มีบ้างในบางกรณีที่ผู้เรียนมีเงื่อนไขมาสนับสนุนในการต่อรองอัตลักษณ์ของตนเอง เช่น มายด์ หนึ่งในผู้เรียนที่ได้รับโอกาสดีคนหนึ่ง เพราะว่า ผู้ปกครองของเธอมองเห็นต่อระบบการศึกษาในปัจจุบันว่า อยากให้ลูกเรียนแบบมีความสุข เธอเข้าใจลูกว่า เนื้อหาที่ลูกเธอต้องเรียนเป็นหลักสูตรการศึกษาที่รัฐบาลกำหนดมา และมองตามความจริงแล้ว บางวิชาเรียนไปลูกของเธอก็ได้ใช้ประโยชน์ น่าจะปรับลดเนื้อหาการเรียนการสอนลงบ้าง

“จริงๆการเรียนมันก็ควรจะมีการวัดผล ถ้าไม่มีการวัดผลก็เลยไม่มีความมุ่งมั่นในการเรียน ในเมืองนอกอาจจะไม่ใช่เรียลเรื่องคะแนนแต่เมืองไทยมันซีเรียสไง เราพยายามจะบอกลูกเสมอว่า ช่างมัน ได้แค่นี้แค่นั้น เกณฑ์จะเป็นยังไงก็ช่างมัน ส่วนตัวเราเองไม่ได้มองว่าเป็นการแข่งขัน ตัวลูกเรา เราไม่รู้ว่าเขาคิดยังไงนะ เขาเริ่มโตแล้วเราก็เริ่มปล่อย ส่วนเรื่องการแข่งกันเรียน เราไม่ชอบคำนี้เลย แต่เราคิดว่ามันมีอยู่จริงนะ ที่เราส่งลูกมาเรียน English Program นี่คิดว่า อยากจะให้ลูกเรียนเบาๆ ไม่เจอเรื่องพวกนี้ นี่กลายเป็นว่าหนักเหมือนกัน โชคดีที่ลูกเราก็อ่านได้”

สิ่งที่สมาชิกในครอบครัวปฏิบัติต่อมายด์เป็นเสมือน “แสงสว่าง” ที่ทำให้มายด์รู้สึกได้ว่า “ไม่รู้สึกลำบากใจในการเรียนและการใช้ชีวิต” เพราะเธอนั้นมีพ่อและแม่เป็นเสมือนแรงสนับสนุนในทุกเรื่องที่ต้องการทำ โดยเฉพาะในด้านการศึกษา แม่ของเธอจะพยายามเสาะหาข้อมูลเรื่องการศึกษาและเรื่องอื่นๆที่เกี่ยวข้องให้กับเธออยู่เสมอ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในครอบครัวก็กลายเป็นภาพสะท้อนที่ฉายอยู่ในความทรงจำจนทำให้ตัวตนของมายด์ไม่ถูกกลบเกลื่อนด้วยความเป็นสถาบัน แต่ค่อยๆเติบโตขึ้นอย่างเข้มแข็ง และกลายเป็นพลังที่ทำให้เธอเกิดความมุ่งมั่นในการศึกษาเพื่อสร้างความภาคภูมิใจให้กับพ่อแม่ของเธอต่อไป เมื่อเป็นเช่นนี้ ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นและผ่านเข้ามาในชีวิตจึงค่อยๆซึมซับเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ จนก่อเกิดความเป็นตัวตนของเธอโดยมีความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวเป็นฐานพลังที่ทำให้การเรียนรู้ไม่เคยสิ้นสุดและดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับความปรารถนาแห่งตัวตนอย่างแท้จริง

2.3 เพื่อนกับแรงบันดาลใจในการต่อรองอัตลักษณ์

แม้ว่าลักษณะความสัมพันธ์ภายในครอบครัว จะมีนัยสำคัญต่อการก่อเกิดตัวตนของมนุษย์ แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่า “ครอบครัว” จะกลายเป็นพื้นที่ที่ทำให้มนุษย์ “ทุกคน” สามารถก่อเกิดตัวตนของตนเองได้เสมอไป เพราะสำหรับ เอ็นและเก็ท ครอบครัวไม่เพียงแต่ไม่เอื้อให้ตัวตนของพวกเขาได้ก่อเกิดขึ้น แต่ยังเป็นพื้นที่ที่จงใจให้เขาทั้งสองคนต้องสวมใส่อัตลักษณ์ของ “ผู้เรียนดีตามระบบ” อยู่ตลอด เอ็นจำได้ไม่เคยลืมเลือน เรื่องที่พ่อแม่พาเธอเปรียบเทียบกับคนอื่น คำพูดเหล่านั้นยังคงดังก้องอยู่ในความคิดคำนึงของเธอตลอดมา เธอถูกเปรียบเทียบเรื่องผลการเรียนอยู่บ่อยครั้ง จนมีครั้งหนึ่งเธอทนไม่ไหว ตอบกลับพ่อแม่ของเธอไปว่า

“ถ้าลูกบ้านอื่นมันดีกว่าหนู ก็เอาลูกบ้านอื่นมาเลี้ยง ไม่ต้องมาเลี้ยงหนู”

เมื่อโลกภายในรั้วบ้าน ไม่ใช่พื้นที่ที่จะทำให้ตัวตนของเอนและเก้ทได้ก่อกำเนิดขึ้น ดังนั้น แค่เพียงความรักความเข้าใจจากคนในครอบครัว จึงไม่อาจเพียงพอที่จะทำให้ทุกชีวิตในโลกใบนี้อยู่ร่วมกันได้อย่างเสมอภาค เพราะชีวิตของมนุษย์ต่างเต็มไปด้วยความแตกต่างหลากหลาย ซึ่งไม่สามารถกำกับให้ทุกคนรอบตัวเป็นไปในแบบฉบับเดียวกันได้ ด้วยนัยเช่นนี้ บนเส้นทางของการสร้างตัวตน มนุษย์ทุกคนในสังคมจึงสามารถเข้ามาเป็นเพื่อนร่วมทางเพื่อสร้างพลังในการเปิดพื้นที่ให้แกกันและกันได้อยู่เสมอ เพราะในช่วงเวลาที่เก้ทกำลังเกิดความรู้สึกท้อและคิดว่าชีวิตของตนเองเป็นเหมือนหุ่นยนต์ที่ต้องทำตามคำสั่ง วันหนึ่งเพื่อนๆ ก็ชักชวนให้ออกมาเล่นฟุตบอลร่วมกับเพื่อนคนอื่นๆ แม้ว่าเก้ทจะไม่ได้ใส่ใจในเรื่องการเข้ากลุ่มมากนัก แต่ก็คิดว่ามันคงดีกว่าการจมอยู่กับการเรียนและการบ้านเฉยๆ การตัดสินใจหันมาเล่นกีฬาแม้จะถูกพ่อแม่บ่นบ้างเมื่อเขากลับบ้าน แต่เก้ทก็เล่าว่า การเล่นกีฬาก็เป็นการเริ่มต้นที่ดีซึ่งทำให้ชีวิตของเขาเริ่มมีความหวัง การได้ออกไปเล่นกีฬากับเพื่อนๆ มันคือโลกใบใหม่ที่เขายาวนให้เขาอยากออกไปลิ้มลอง เขาเริ่มมีคำถามใหม่ๆ กับตนเองว่า “ถ้าเราตั้งใจเล่นฟุตบอล เราจะเป็นนักกีฬาอาชีพได้ไหม” “เราเลือกที่จะมุ่งมั่นตั้งใจทำในสิ่งที่เราชอบได้หรือเปล่า” ความสนุกตื่นเต้นจากการที่ได้เล่นกีฬากับเพื่อนนั้น กลายเป็นพลังที่ผลักดันให้เขาเริ่มรู้สึกว่า ตัวเองนั้นก็มีชีวิต มีเป้าประสงค์ในชีวิตเช่นเดียวกับผู้เรียนที่ได้รับโอกาสคนอื่นๆ

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า บรรทัดฐานทางการศึกษาที่ปรากฏภายใต้วาทกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ ตัวหลักสูตรแกนกลางการศึกษาแห่งชาติที่คิดขึ้นมาโดยรัฐบาล ซึ่งมีเนื้อหาหลักสูตรมีการแบ่งรายวิชาเรียนออกเป็นกลุ่มวิชาหลักและกลุ่มวิชารอง มีการให้ความสำคัญในรายวิชาทั้งสองกลุ่มไม่เท่ากัน อีกทั้งโรงเรียนยังใช้วิธีการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาด้วยการสอบและใช้ข้อมูลทางสถิติจัดอันดับผู้เรียนด้วยค่าเกรดเฉลี่ย ปรากฏการณ์เหล่านี้ส่งผลกระทบต่อผู้เรียนโดยตรง ทำให้ผู้เรียนต้องอยู่ในภาวะอดทนจำยอม ไม่มีความสุขในการมาโรงเรียน เกิดความรู้สึกถึงความอยุติธรรมเพราะสังคมให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้เรียนที่มีความถนัดในกลุ่มรายวิชาหลักมากกว่ารายวิชารอง ผู้เรียนถูกจัดลำดับชั้นทางสังคมในโรงเรียนด้วยตัวเลขและถูกแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้เรียนที่เรียนผ่านเกณฑ์และไม่ผ่านเกณฑ์ ทำให้ผู้ปกครองจำนวนมากต้องส่งบุตรหลานไปยังสถาบันเรียนพิเศษหรือติวเตอร์ เพื่อต้องการจะก้าวข้ามบรรทัดฐานดังกล่าว

กระบวนการต่อรองอัตลักษณ์ของผู้เรียนภายใต้บรรทัดฐานและผลกระทบดังกล่าว เป็นไปในสองรูปแบบ คือ 1) การต่อรองอัตลักษณ์สู่ความจำนอม อดทนจำยอมต่อบรรทัดฐานที่เกิดขึ้น อดทนต่อการถูกบังคับให้เรียนในหลักสูตรที่ไม่ได้เลือก อดทนต่อความรู้สึกอยุติธรรมและการถูกจัดอันดับชั้น ยอมสวมใส่อัตลักษณ์ “เด็กดี” ตามที่สังคมกำหนดสร้างขึ้นมา 2) การต่อรองอัตลักษณ์ที่เกิดสุนทรียะ จะเกิดขึ้นต่อเมื่อผู้เรียนได้รับโอกาสจากครอบครัว เพื่อน หรือคนใกล้ชิดที่มีความเข้าใจในมายาคติของบรรทัดฐานที่เกิดขึ้นในสังคม มีการยอมรับความแตกต่างหลากหลายของมนุษย์ มีความรู้เท่าทันถึงอำนาจ คนกลุ่มนี้จะเข้ามาคอยเป็นกำลังใจให้

ความช่วยเหลือผู้เรียนในการต่อรองอัตลักษณ์ให้เกิดสุนทรียะ ก้าวเดินไปพร้อมๆ กัน ตลอดจนเป็นพลังให้แก่งานและกันตลอดบนเส้นทางเดินของชีวิต

อภิปรายผลการศึกษา

1. ผลของบรรทัดฐานทางการศึกษาที่ผู้วิจัยค้นพบ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Konstanze Spohrer (2016: 1) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การเจรจาต่อรองและโต้แย้งเรื่อง “ความสำเร็จ” : วาทกรรมการสร้างแรงบันดาลใจในโรงเรียนมัธยมของประเทศอังกฤษ และงานวิจัยของ อุษณีย์ ธโนศวรรย์ (2545: 3) ได้ทำการวิจัยเรื่องปฏิบัติการทางอำนาจผ่านความรู้และการสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน ระบุว่า บรรทัดฐานทางการศึกษามีที่มาจากหลักสูตรการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งมีนโยบายต้องการกำหนดแนวทางของการศึกษาให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันทั่วประเทศ เบื้องหลังของการสถาปนาแนวทางการศึกษาในระบบโรงเรียนล้วนแต่มาจากรัฐที่ใช้อำนาจความเป็นศูนย์กลางก่อกระบวนการสร้างความหมาย และสร้างสำคัญให้กับการศึกษาโดยอ้างนโยบายของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย แต่การกระทำดังกล่าวไม่ได้คำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายของมนุษย์เลย ผลกระทบก็คือพื้นที่ที่มีการประกาศใช้บรรทัดฐานทางการศึกษา โครงสร้างทางสังคมจะถูกแบ่งแยกคนออกเป็น 2 กลุ่มทันที คือ คนที่ผ่านเกณฑ์ทางการศึกษา และคนที่ไม่ผ่านเกณฑ์ทางการศึกษา ซึ่งเกณฑ์ดังกล่าวไม่มีความยุติธรรมและไม่ได้คำนึงถึงความเหมาะสมสำหรับผู้เรียนทุกคนในสังคม แต่ผู้ว่าเรียนก็ต้องจำยอมอดทนอยู่ภายใต้ระบบนี้ ต้องยอมสวมอัตลักษณ์อื่นตามกำหนดที่ไม่ใช่อัตลักษณ์ของตนเอง แบบไม่มีทางเลือก เพราะโครงสร้างของวาทกรรมนี้ได้ฝังรากลึกลงไปอยู่ในสังคมอย่างเหนียวแน่นและยาวนานแล้ว

2. ผลการศึกษาการต่อรองอัตลักษณ์ของผู้เรียนผ่านเรื่องเล่า ผู้วิจัยได้มุมมองแง่คิดที่แตกต่างออกไปเมื่อเทียบกับงานวิจัยเชิงปริมาณของต่างประเทศของ Yisrael Rich และ Elli P. Schachter (2012: 218-228) ที่ได้ทำการศึกษาอัตลักษณ์ของโรงเรียนมัธยมศึกษากับการพัฒนาอัตลักษณ์ของผู้เรียน พบว่า โรงเรียนแต่ละโรงเรียนมีการสร้างลักษณะเฉพาะตัวตามการพัฒนาอัตลักษณ์ของผู้เรียน โดยผู้เรียนจะมองโรงเรียนของตนเองเป็นแหล่งพัฒนาตนเอง และเป็นสถานที่ที่ให้ความมั่นใจในเรื่องการพัฒนาอัตลักษณ์ตนเองในอนาคต แต่ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้จากการทำวิจัยเชิงคุณภาพกลับพบว่า มีผู้เรียนจำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้มองว่าโรงเรียนจะพัฒนาอัตลักษณ์ของตนเองได้ แต่หากเป็นครอบครัวและเพื่อนมากกว่าที่เป็นเงื่อนไขในการต่อรองอัตลักษณ์ของตนเองได้ อย่างไรก็ตามข้อมูลดังกล่าว ถือว่าตรงตามความตั้งใจที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ ก็คือต้องการที่จะศึกษาปัญหาทางการศึกษาด้วยมุมมองที่แตกต่างเพื่อให้เห็นปัญหาได้ชัดเจนขึ้น แม้ว่าจะได้ผลลัพธ์หรือมุมมองที่แตกต่างกันออกไปก็อาจมีส่วนช่วยในการแก้ปัญหาทางการศึกษาในอนาคตได้ไม่มากนัก

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง ผลของการสร้างบรรทัดฐานทางการศึกษาในระบบโรงเรียนผ่านเรื่องเล่าของผู้เรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา บทรียทางความคิดจากการสร้าง “ความรู้” ร่วมกับผู้เรียนที่เป็นเจ้าของประสบการณ์ในครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยตกผลึกทางความคิดได้สองประการ คือ

ประการแรก การก้าวข้ามบรรทัดฐานสู่การค้นพบตัวตนของผู้เรียน สามารถเกิดได้ด้วยการที่ตัวผู้เรียนปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ของตนเองกับคนรอบข้าง ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ เพื่อนร่วมชั้น หรือแม้แต่ครูผู้สอน ผู้เรียนต้องตระหนักว่า ตัวตนของผู้เรียน ไม่ได้ก่อตัวขึ้นจากการปล่อยให้อัตลักษณ์ไหลไปตามความคาดหวังของกลุ่มคนเหล่านั้นเท่านั้น ทว่า จะก่อตัวขึ้นได้จากการที่ผู้เรียนมีสำนึกว่าตัวเองนั้นเป็น “ประธาน” ในการสร้างความหมายให้กับการกระทำของตนเอง และตนเองมีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับการสร้างตัวตนของตนเองต่อความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นหรือบุคคลอื่นได้อย่างอิสระ ตัวตนของผู้เรียนไม่ใช่แค่เพียงการยอมรับและทำความเข้าใจตามความรู้กระแสหลักที่โรงเรียนหรือสังคมมอบให้ แต่มีความหลากหลายไปตามความหมายและตามความเข้าใจของตนเอง ซึ่งในปัจจุบัน มีเทคโนโลยีต่างๆ ที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงความรู้หรือสร้างตัวตนที่มีมากกว่าในห้องเรียนได้โดยง่าย ผู้เรียนไม่จำเป็นต้องยอมรับการกระทำจากชุดความรู้กระแสหลัก แต่สามารถสร้างตัวตน ตีรองความหมาย กำหนดความจริง และสามารถปรับเปลี่ยนตนเองในความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ รอบตัวได้ตลอดเมื่อเราเจอสิ่งใหม่ที่ดีกว่า และสิ่งเดิมนั้นไม่มีความเหมาะสมกับตนเองอีกต่อไป

ประการที่สอง กระบวนการในการสร้างตัวตนของผู้เรียนอาจยังคงถูกขัดขวางและบงการอยู่ภายใต้การควบคุมของอำนาจที่มาจากวาทกรรม แต่การรู้เท่าทันของตัวผู้เรียนและกลับมาสร้างตัวตนเพื่อต่อต้านการกระทำของอำนาจอาจจะไม่เพียงพอที่จะทำให้สุนทรียะแห่งตัวตนของผู้เรียนเท่าเทียมกับผู้อื่นได้ จึงจะต้องมีผู้คนในสังคมช่วยพยายามทำความเข้าใจผู้เรียนจากตำแหน่งที่แต่ละคนใช้ชีวิตอยู่อีกด้วย ทุกหน่วยในสังคมไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ครูผู้สอน หรือเพื่อนร่วมชั้น ต้องเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียนเหล่านั้นภายใต้ชุดความรู้ที่เปิดกว้าง ซึ่งเกิดขึ้นจากการสร้างร่วมกันมองปัญหาของทั้งสองฝ่าย ไม่เช่นนั้นเราก็คงไม่อาจรู้ว่า อะไรคือสิ่งที่บงการให้ภาพลักษณ์ของผู้เรียนต้องถูกจำกัดขอบเขตอยู่เพียงแค่ว่า ผู้เรียนเก่ง-ผู้เรียนไม่เก่ง แต่เพียงเท่านั้น ซึ่งที่ผ่านมาคนส่วนใหญ่ในสังคมปล่อยให้ความรู้ภายใต้กระบวนทัศน์นี้อธิบายและควบคุมความเป็นไปของสรรพสิ่งมาโดยตลอด ยกย่องให้เป็นใหญ่ในการผูกขาดความคิด จนทำให้บริบทและประสบการณ์ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อวิถีในการดำรงอยู่ของผู้เรียนต้องถูกมองข้าม และเมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาและผู้ปกครองจึงไม่ควรตัดสินคุณค่าของผู้เรียนตามความหมายที่ถูกสร้างขึ้นจากความรู้เพียงแบบเดียว แม้ว่าความรู้ดังกล่าวจะทำให้ท่านเชื่อมั่นในผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรม แต่ความรู้ในลักษณะเช่นนี้นั้นยากให้ท่านตระหนักว่า มันแฝงเร้นไปด้วยการครอบงำของอำนาจ ทำให้ท่านมองเห็นว่าสรรพสิ่งอยู่ภายใต้ปัญญาของท่านเอง ทำให้ท่านไม่เคยมองเห็นว่า “ความรู้” ที่ท่านยึดมั่นอยู่นั้น อาจจะกลายเป็นเครื่องมือในการทำร้ายจิตใจบุตรหลานของท่านเองอยู่ก็ได้

เอกสารอ้างอิง

- ธีระ รุญเจริญ. (2545). รายงานการวิจัยเรื่องสภาพและปัญหาการบริหารและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน
ของสถานศึกษาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน. (2559). จำนวนโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการ
ส่งเสริมการศึกษาเอกชน พุทธศักราช 2559. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- อุษณีย์ ธโนศวรรย์. (2545). การศึกษาในระบบ : ปฏิบัติการทางอำนาจผ่านความรู้และการสร้างความเป็น
อื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะ
ศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- Foucault, M. (1970). *The Order of Things: An Archeology of the Human Sciences*. New
York: Vintage Books.
- Institute for Management Development. (2016). *IMD World Talent Report 2016*. Retrieved
from <http://www.imd.org/wcc/news-talent-report>
- Rich, Y., & Schachter, E. P. (2012). "High school identity climate and student identity
development". *Contemporary Educational Psychology*, 37(3), 218-228.
- Scott, J. (1990). *A matter of record: documentary sources in social research*: John Wiley &
Sons.
- Spohrer, K. (2016). "Negotiating and Contesting "Success": Discourses of Aspiration in a UK
Secondary School" *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 23(3),
411-425.